Г Л А С Н И К

А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Ч А С О П И С З А П Р А В Н У Т Е О Р И Ј У И П Р А К С У

Година LXXXIV

Нови Сад, септембар 2012

Књига 72

Број 9

Ч Л А Н Ц И

UDC 347.447.52

Samir Manić,

asistent državnog univerziteta u Novom Pazaru

PRETPOSTAVKE (USLOVI) ODGOVORNOSTI ZA PREKID PREGOVORA*

SAŽETAK: Šteta koju trpi jedna strana zbog prekida pregovora može se sastojati kako u običnoj šteti, tako i u izmakloj dobiti koja nije tako često zastupljena u strukturi negativnog ugovornog interesa. Što se tiče pitanja naknade nematerijalne štete kod predugovorne odgovornosti u suštini bi trebalo da je prihvaćeno gledište koje preporučuje uzdržljivu opreznost naknade nematerijalne štete, zbog same činjenice da institut predugovorne odgovornosti nema za svrhu zadatak da nadoknadu osigura svakom učesniku pregovora koji se oseća oštećeno na bilo koji način. U pogledu obima odgovornosti dilema je da li negativni ugovorni interes (interes koji bi oštećeni imao da pregovori nisu vođeni) može biti veći od pozitivnog ugovornog interesa (interesa koji bi oštećeni imao da je ugovor zaključen), dok se problem krivice u predugovornoj fazi obligacionih odnosa, sastoji u činjenici da naš zakon, kako za deliktну tako i za ugovornu odgovornost, predviđa pretpostavljenu krivicu.

Кljučне речи: predugovorna odgovornost, prekid pregovora, pretpostavke odgovornosti

* Rad primljen: 09. 02. 2012. godine.

UVOD

Donošenjem Zakona o obligacionim odnosima¹ u našem pravu je prvi put regulisana predugovorna odgovornost i na taj način u našem pravnom poretku svoje mesto je našao sasvim nov institut obligacionog prava. Pre ZOO ova oblast obligacionih odnosa nije bila regulisana. Predugovornoj odgovornosti u našoj starijoj literaturi i sudskoj praksi, nije posvećivana značajnija pažnja, dok na današnjem stupnju teorijskog razvoja postoji dosta bogata literatura koja tretira ovu oblast obligacionih odnosa. Međutim, ista konstatacija se ne može izvesti i za sudsku praksu. *Skicom za zakonik o obligacijama i ugovorima* profesor Mihailo Konstantinović,² ne računajući zanemarljive razlike u stilu³ i odsustvo odredbi o snošenju troškova nastalih tokom i u vezi sa vođenjem pregovora, predvideo je gotovo istovetno rešenje, odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora, kao rešenje koje će kasnije redaktori uneti u sam Zakon o obligacionim odnosima. Činjenica je da se radi o jednom relativno novom institutu obligacionog prava koji se na doktrinarnom nivou uobličio tek sredinom XIX veka, u radovima istaknutog nemačkog autora, Rudolfa von Jheringa, koji je razradio teoriju o odgovornosti za *culpa in contrahendo*.⁴

Imajući u vidu činjenicu da je odgovornost u vezi sa pregovorima za zaključenje ugovora samo jedan od više aspekata predugovorne odgovornosti, poseban akcenat biće stavljen na pretpostavke takve odgovornosti.

ODGOVORNOST ZA NESAVESNO VOĐENJE PREGOVORA U NAŠEM PRAVU

Začetnik ideje o zakonskom regulisanju predugovornih odnosa, u našem pravu bio je Mihailo Konstantinović *Skicom za zakonik o obligacijama i ugovorima*. On je u svojoj Skici predvideo gotovo istovetno rešenje pitanja odgovornosti za nesavesno vođenje pregovora kao i Zakon o obligacionim odnosima. Naime, ZOO je inkorporisao u čl. 30, uz neznatnu razliku čl. 6. Skice,

¹ Zakon o obligacionim odnosima – ZOO, *Službeni list SCG*, br. 1/ 2003.

² M. Konstantinović, *Obligacije i ugovori. Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima* (Klasici jugoslovenskog prava), „Službeni list SRJ”, Beograd, 1996, prvi put objavljena 1969. godine u izdanju Pravnog fakulteta u Beogradu (u daljem tekstu: Skica).

³ Skica prof. Konstantinovića, pored pregovora, predviđa i pojam pogađanja koje prethodi zaključenju ugovora. V. čl. 6. st.1. Skice.

⁴ R. von Jhering, *Culpa in contrahendo, oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfection gelangten Verträgen*, Objavljeno u: Bd. 4 Jahrbücher für die *Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Rechts*, tom I, 4/1861, ponovno štampan u Jhering, *Gesammelte Aufsätze*, 1881, 327.

i tako uveo našu zemlju u krug zemalja koje posebnim odredbama zakona regulišu predugovornu fazu odnosa. Pre *Skice za zakonik o obligacijama i ugovorima*, u našem pravu, predugovorna odgovornost nije bila regulisana.⁵

Jedno od osnovnih načela našeg ugovornog prava jeste načelo autonomije volje⁶ iz koga proističe sloboda ugovaranja, pa su stranke slobodne da u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i dobrih običaja svoje odnose urede po svojoj volji. Volja strana pri uređivanju obligacionih odnosa je, svakako, ograničena i načelom savesnog i poštenog postupanja.⁷ Na ovim opštim načelima zasniva se sloboda pregovaranja. Međutim, naš zakonodavac se nije zadovoljio načelnim formulacijama, već je predugovorne odnose, pregovore, regulisao i posebnim normama. Tako u čl. 30. proglašava slobodu pregovaranja kao opšte pravilo. Pregovori koji prethode zaključenju ugovora ne obavezuju i svaka ih strana može prekinuti kad god hoće.⁸ Ali se zatim, kao izuzeci od opšteg pravila, predviđaju dva pravila kojima se uređuju dužnosti strana u pregovorima. U prvom od njih se navodi da strana koja je vodila pregovore bez namere da zaključi ugovor odgovara za štetu nastalu vođenjem pregovora,⁹ a u drugom, odgovara za štetu i strana koja je vodila pregovore u nameri da zaključi ugovor, pa odustane od te namere bez osnovanog razloga i time drugoj strani prouzrokuje štetu.¹⁰

ZOO, dakle, razlikuje tri situacije, mada nejasno formulisane, na koje se predugovorna odgovornost može odnositi. Prva je kada jedna strana uđe u pregovore, bez postojanja bilo kakve namere da zaključi ugovor o kojem pregovara i pri tom prouzrokuje štetu drugoj strani koja je pogrešno, verujući u uspešnost pregovora, načinila izdatke koji nisu zanemarljivi. Druga situacija je ona kada jedna strana uđe u pregovore sa namerom da zaključi ugovor, pa od nje odustane i nastavi da vodi pregovore, nakon što je odustala od namere da ugovor o kome vodi pregovore i zaključi. I treća situacija, kada strana prekine pregovore bez opravdanog razloga i time drugoj strani prouzrokuje štetu.

⁵ A. Dudaš, „Odgovornost za nesavesno vođenje pregovora u pravu Srbije, pravima nekih reformskih zemalja i savremenim pisanim izvorima *lex mercatoria*”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1–2/2007, 371; Z. Jurišić, „Odgovornost za prekid pregovora po Zakonu o obligacionim odnosima”, *Privredno-pravni priručnik* 2/1992, 44; M. Orlić, „Ogled o odgovornosti za prekid pregovora”, *Pravni život* 10/1996, 529; M. Orlić (1993), 32; Suprotno: M. Draškić, „Predugovorna odgovornost”, *Knjiga o desetogodišnjici ZOO (1978–1988)*, tom I, 1988, 145, navodi presudu br. Gz 61/69 objavljenu u: *Zbornik sudskih odluka iz 1970, knjiga XV*, sv. II, odluka br. 232. čija sentenca govori u prilog činjenici da su i u tom periodu činjeni izleti sudskim odlukama u kontekst predugovorne odgovornosti.

⁶ Čl. 10. ZOO.

⁷ Čl. 12. ZOO.

⁸ Čl. 30. st. 1. ZOO.

⁹ Čl. 30. st. 2. ZOO.

¹⁰ Čl. 30. st. 3. ZOO.

Imajući u vidu činjenicu da su predugovorni odnosi regulisani i načelom savesnosti i poštenja, jer se jasno kaže da u zasnivanju obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveze iz tih odnosa učesnici su dužni da se pridržavaju načela savesnosti i poštenja, može se zaključiti da su normirani i oni javni oblici predugovorne odgovornosti koji nisu obuhvaćeni čl. 30, ZOO. Na osnovu toga, može se očekivati proširenje dužnosti pregovarača koje se izvode iz načela savesnosti i poštenja,¹¹ mada, za sada, sudska praksa ima u vidu samo čl. 30. ZOO, dok obilje varijacija koje pruža načelo savesnosti i poštenja se ispušta iz vida.¹² Tako se niz javnih oblika povrede načela savesnosti i poštenja u predugovornoj fazi, najčešće, podvodi pod deliktnu odgovornost, npr. otkrivanje poslovne tajne, koja se u suštini primenom načela savesnosti i poštenja može koncipirati kao oblik predugovorne odgovornosti.¹³

Imajući u vidu činjenicu da su novija zakonodavstva u regulisanju predugovornih odnosa krenula putem Principa evropskog ugovornog prava,¹⁴ taj kurs bi trebalo slediti prilikom eventualnog noveliranja našeg Zakona o obligacionim odnosima, ili njegove inkorporacije u budući Građanski zakonik, npr:

1. pregovori koji prethode zaključenju ugovora ne obavezuju i svaka ih strana može prekinuti ako je to savesno i pošteno;
2. strana koja je pregovarala ili prekinula pregovore suprotno načelu savesnosti i poštenja odgovara za štetu koju je tim činom prouzrokovala drugoj strani;

¹¹ Inače, smatra se da načelo savesnosti i poštenja ima četiri funkcije. Prva je funkcija konkretizacija, a zahteva ne samo da se ugovorne strane pridržavaju ugovora, već i vođenje računa o smislu i svrsi obligacionog odnosa uopšte. Prema drugoj funkciji to načelo javlja se kao izvor dodatnih obaveza (u tome se sastoji njegova regulativna funkcija). Funkcija ograničenja zahteva da se učesnici obligacionopravnih odnosa u obavljanju svojih prava moraju suzdržati od mogućeg korišćenja položaja u obligacionopravnom odnosu i sprovođenje prava na način protivan načelu savesnosti i poštenja. Najзад, funkcija korekcije garantuje izmenu sadržaja ugovora i pravnog položaja stranaka, u svrhu prilagođavanja ugovora izmenjenim okolnostima. Prema: V. Ivančić, „Predugovorna odgovornost”, *Pravnik*, 83/2006, 142.

¹² M. Orlić, *Zaključenje ugovora*, Institut za uporedno pravo, Beograd 1993, 33.

¹³ Kod slučajeva otkrivanja poslovne tajne, sudovi su sporove rešavali primenom pravila deliktne odgovornosti, zbog čega je bilo rašireno mišljenje da otkrivanje poslovne tajne predstavlja klasičan delikt i da takve situacije isključivo i treba rešavati na temelju pravila te odgovornosti. Suprotno tome, kaže se da je u prosuđivanju radi li se kod otkrivanja poslovne tajne o deliktnoj ili predugovornoj odgovornosti osnovno pitanje na koji je način štetnik došao do podatka koji predstavlja poslovnu tajnu. Ako je on taj podatak saznao u toku pregovora od svoga sapregovarača, radilo bi se o predugovornoj odgovornosti, a ako bi neka osoba, koja nije u pregovorima, s nekom drugom osobom saznala određene poslovne tajne te druge osobe, radilo bi se o klasičnom deliktu. Vidi: V. Ivančić, 142; I. Jankovec, „Očuvanje tajne iz pregovora radi zaključenja ugovora”, *Pravni život*, 11/2005, 455–458.

¹⁴ Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske pregovore uređuje u skladu sa odredbama Principa evropskog ugovornog prava. (Zakon o obveznim odnosima Republike Hrvatske (ZOO-Hr), *Narodne novine*, br. 35/2005.)

3. ako je jedna strana u pregovorima dala drugoj strani poverljive informacije ili joj omogućila da do njih dođe, druga ih strana, ako nije drukčije ugovoreno, ne sme učiniti dostupnim trećim licima niti ih koristiti za svoje potrebe, bez obzira na to je li ugovor kasnije zaključen ili nije.

Da bi se govorilo o predugovornoj odgovornosti nužno je da se ispune određene pretpostavke, uslovi, odgovornosti, i to: šteta, protivpravnost (povređa predugovornih dužnosti), uzročna veza i krivica.¹⁵ Pritom, koristimo se klasičnom, udžbeničkom, sistematikom uslova odgovornosti, koja više odgovara načelu savesnosti i poštenja, za razliku od zakonskog određivanja istih koje je isuviše usko.¹⁶

1. Šteta

Pod štetom u pravnom smislu treba razumeti „svaki uštrb nekog pravno zaštićenog dobra, odnosno interesa, koji nastaje mimo volje pogođenog lica, i koji je neko dužan da nadoknadi”.¹⁷ Šteta je osnovni uslov svih vrsta odgovornosti, ako štete nema, nema ni odgovornosti.¹⁸ Zakon o obligacionim odnosima definiše štetu kao „umanjenje nečije imovine (obična šteta) i sprečavanje njenog povećanja (izmakla korist), kao i nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha.”¹⁹ Pritom, naši sudovi najčešće dosuđuju oštećenom pregovaraču naknadu obične štete, retko izmaklu dobit, a sasvim retko naknadu nematerijalne štete.²⁰

1.1. Imovinska šteta

„Materijalna ili imovinska šteta jeste šteta koja nastaje na imovinskim dobrima čovekovim.”²¹ Kod predugovorne odgovornosti, kao i u ostalim slučajevima imovinske štete, šteta se sastoji iz obične štete (*damnum emergens*)

¹⁵ M. Orlić (1996), 532; Z. Jurišić, 47; J. Radišić, *Predugovorna odgovornost*, Institut za društvene nauke, Beograd 1991, 70; M. Orlić (1993), 69.

¹⁶ Z. Jurišić, 47.

¹⁷ J. Radišić, *Obligaciono pravo*, Beograd, 2008, 198.

¹⁸ J. Radišić (2008), 196; M. Orlić (1993), 71; M. Orlić (1996), 533; Z. Jurišić, 47; J. Radišić (1991), 70; B. Loza, *Obligaciono pravo – Opšti deo*, Sarajevo, 1981, 167.

¹⁹ Čl. 155. ZOO.

²⁰ M. Orlić (1993), 72; M. Orlić, „Predugovorna odgovornost u sudskoj praksi”, *Pravni život*, 10/1995, 357–370; M. Orlić, „Naknada štete zbog skrivljenog neizdavanja autorskog dela. Pregovori, *culpa in contrahendo*, pravna priroda odgovornosti za prekid pregovora, negativni ugovorni interes, obim naknade”, *Pravni život*, 12/1984, 1261–1276.

²¹ J. Radišić (2008), 198–199.

i izmaklog dobitka (*lucrum caessans*). U teoriji je jednoglasno prihvaćen stav da oštećenoj strani u pregovorima treba priznati pravo na naknadu obične štete. Međutim, sa druge strane ni u pravnoj teoriji ni u sudskoj praksi nema saglasnosti o tome da li naknada može i treba da obuhvati i izmaklu korist.²²

„Stvarna, prosta, obična ili pozitivna šteta podrazumeva svaku škodljivu promenu na naćemu što *već postoji*, tj. na imovini, pravima i lićnosti nekog.”²³ Šteta koja pogađa jednu stranu zbog prekida pregovora najćešće se sastoji u obićnoj šteti. Obićna šteta kao umanjenje imovine, kod predugovorne odgovornosti, ispoljava se u više oblika, i to u: 1) troškovima pregovaranja; 2) troškovima naknade štete koju nevina strana dućuje trećem licu, i 3) parničnim troškovima.²⁴

Izmakla dobit (*lucrum caessans*) jeste vid materijalne štete koju neko trpi zato što ga je tuđa protivpravna radnja sprećila da ostvari odrećenu imovinsku korist. Za razliku od obićne štete, izmakla dobit ili negativna šteta ne tiće se sadašnje, nego buduće imovine oštećenog koja mu „izmiće” iz ruku usled štetnog dogaćaja.²⁵ Šteta koju trpi jedna strana zbog prekida pregovora može se sastojati i u izmakloj dobiti. Šteta u obliku izmaklog dobitka može dostizati visoke iznose i predstavljati najznaćajniji deo ukupne imovinske štete. Ali se sa pravom može istaći da izmakla dobit nije tako ćesto zastupljena u strukturi negativnog ugovornog interesa.²⁶ Treba imati u vidu i ćinjenicu da nije mero-davno ono što oštećena strana oćekuje, nego objektivna mogućnost sticanja dobiti. U obzir dolazi samo „dobitak koji se mogao osnovano oćekivati, prema redovnom toku stvari ili prema posebnim okolnostima, a ćije je ostvarenje sprećeno štetnikovom radnjom ili propušćanjem.”²⁷ Takoće, kod predugovorne odgovornosti, uslovi pod kojima se priznaje postojanje izmaklog dobitka i do-sućuje naknada za ovu vrstu štete, cene se stroćije nego inaće.²⁸ A tu je i tećak zadatak oštećenog da dokaće uzroćnu povezanost izmeću prekida pregovora i sprećavanja povećanja njegove imovine.

U negativni ugovorni interes svakako bi trebalo ukljućiti izmaklu korist koju bi oštećena strana mogla postići da je nastavila pregovore koji su obeća-

²² M. Drašćić, *Pregovori*, u: *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, glavni redaktor S. Perović, knjiga prva, Beograd, 1995, 73; M. Orlić (1993), 80; M. Orlić (1996), 539; M. Orlić, „Negativni ugovorni interes”, *Pravni ćivot*, 9–10/1992, 1198; M. Drašćić (1988), 140–141. Su-protno J. Radišić (1991), 140.

²³ J. Radišić (2008), 200.

²⁴ Viće o tome: M. Orlić (1996), 539–549; M. Orlić (1992), 1198–1209.

²⁵ J. Radišić (2008), 200.

²⁶ M. Orlić (1992), 1201.

²⁷ Ćl. 189. st. 3. ZOO.

²⁸ M. Orlić (1996), 543.

vali uspeh, umesto što se upustila u pregovore sa stranom koja ih je na kraju skrivljeno prekinula.²⁹

1.2. Nematerijalna šteta

Zanimljivo pitanje u vezi sa naknadom štete kod predugovorne odgovornosti jeste pitanje dosuđivanja naknade nematerijalne štete za povredu predugovornih dužnosti. Naime, opravdano se može postaviti pitanje da li pojedina nedozvoljena ponašanja strana u pregovorima mogu prouzrokovati i nematerijalnu štetu, i ako mogu, da li je za takvu nematerijalnu štetu opravdano dosuđivati i novčanu naknadu? Analizirajući sadržinu predugovornih odnosa može se izvesti konstatacija da postoji mogućnost nanošenja fizičkog³⁰ i duševnog bola³¹ postupcima strana u predugovornoj fazi, ali drugo je pitanje da li jačina bola i straha i njihovo trajanje opravdava dosuđivanje naknade nematerijalne štete,³² kao i da se dosuđivanjem ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom ili društvenom svrhom.³³ S druge strane, treba imati u vidu i činjenicu da je u većini pravnih sistema pravo na naknadu nematerijalne štete ograničeno samo na neugovornu štetu,³⁴ mada se naša sudska praksa dosuđivanjem naknade za nematerijalnu štetu kretala na obe strane odgovornosti.³⁵ Naknada nematerijalne štete, kao posledica povrede obaveza u predugovornoj fazi, retko je dosuđivana u našoj sudskoj praksi.³⁶ U suštini bi trebalo prihvatiti

²⁹ Da bi postojala ovakva izmakla korist treba pretpostaviti da je oštećena strana paralelno vodila pregovore sa dva ili više kandidata za zaključenje ugovora i da je, ukazavši poverenje sa pregovaraču koji će skrivljeno prekinuti pregovore, napustila pregovore vođene sa trećim licem, koji su inače obećavali veći uspeh. Ibid; „Razume se, teško je dokazati činjenicu da bi drugi ugovor bio doista zaključen, pa bi se sud morao zadovoljiti predočavanjem određenog stepena verovatnoće.” J. Radišić (1991), 140.

³⁰ Npr., kršenjem obaveza što se odnose na partnerova pravna dobra koja se ne tiču ugovora. Slučajevi telesne povrede koju jedan učesnik pregovora pretrpi u prostorijama drugoga: u robnim kućama, samoposlugama, drugim poslovnim prostorijama. Mada je diskutabilno da li povreda ovih dužnosti spada u čisto deliktну ili predugovornu odgovornost. Prema: J. Radišić (1991), 37.

³¹ Npr., otkrivanje tajne iz pregovora radi zaključenja ugovora može da izazove, pored materijalne i ozbiljnu nematerijalnu štetu, takođe i saznanje da je jedna strana vodila pregovore bez namere zaključenja ugovora, već u cilju neke druge pobude, npr. prouzrokovanja troškova drugoj strani.

³² Čl. 200. st. 1. ZOO.

³³ Čl. 200. st. 2. ZOO.

³⁴ J. Radišić (2008), 282.

³⁵ Ibid, 283.

³⁶ Presudom Okružnog suda u Beogradu P. br. 725/74–79 od 9. decembra 1980, dosuđena je oštećenoj strani naknada i za nematerijalnu štetu, mada više se oslanjajući na čl. 95. Zakona o autorskom pravu (*Službeni list SFRJ*, br. 19/1978) nego na ZOO.

gledište koje preporučuje uzdržljivu opreznost naknade nematerijalne štete po osnovu predugovorne odgovornosti, zbog same činjenice da ovaj institut nema za svrhu zadatak da nadoknadu osigura svakom učesniku pregovora koji se oseća oštećeno na bilo koji način.³⁷

1.3. Obim naknade

U pogledu štete u predugovornoj fazi veću pažnju privlači problem obima naknade tj. odnos pozitivnog i negativnog ugovornog interesa. Naime, oštećeni može zahtevati da njegova imovina bude dovedena u situaciju u kojoj bi se nalazila da nije bilo kršenja obaveze iz predugovornog odnosa, dakle pravilo o naturalnoj restituciji i potpunoj naknadi važi i u ovoj oblasti,³⁸ ali se postavljaju pitanja: šta sve ulazi u obim te naknade i da li negativni ugovorni interes može biti veći od pozitivnog?

Pod pozitivnim ugovornim interesom podrazumeva se imovinska šteta koju poverilac trpi zbog toga što dužnik nije ispunio ili je rđavo ispunio svoju ugovornu obavezu. U ovom slučaju se šteta ogleda u razlici između povoljnijeg stanja imovine u kojem bi se oštećeni nalazio da je dužnik ispunio svoju ugovornu obavezu i lošijeg stanja u kome se nalazi zato što dužnik nije ispunio ili je rđavo ispunio svoju obavezu iz ugovora. Pozitivni ugovorni interes obuhvata vrednost izostale činidbe, zatim vrednost dobiti koju bi poverilac iz činidbe izvukao, kao i troškove što ih je morao načiniti da bi svoj ugovorni interes zadovoljio na neki drugi način. Pravo na naknadu pozitivnog ugovornog interesa je sekundarne prirode, jer stupa na mesto neostvarenog prava da se zahteva ispunjenje ugovora, tj. zamenjuje pravo da se traži ispunjenje ugovora.³⁹

Za razliku od pozitivnog, negativni ugovorni interes povezuje se sa nečim što je negativno, to je šteta koju trpi oštećeni zbog toga što je verovao da će određeni ugovor sklopiti ili da je već sklopljeni ugovor punovažan, jednostavno, šteta zbog nezaključenja ugovora. U ovom slučaju se šteta utvrđuje upoređivanjem imovinskih stanja oštećenog pre i posle okončanja pregovora. Pregovarač je pretrpeo štetu zato što je verovao u pozitivan ishod pregovora i zato naknadom štete oštećenog treba dovesti u imovinsko stanje u kojem bi bio da nije verovao, tj. da je znao za pravo stanje stvari. Pritom, pravo na

³⁷ J. Radišić (1991), 72.

³⁸ Čl. 185 i čl. 190. ZOO.

³⁹ Više o tome: J. Radišić (1991), 132; J. Radišić (2008), 203; M. Orlić (1996), 535; M. Orlić (1993), 76; Z. Jurišić, 48; M. Orlić (1995), 357–370; M. Orlić (1984), 1261–1276; M. Orlić (1992), 1194; S. Perović, „Pravo na obzirnost i naknada štete”, *Budvanski pravnički dani, Zbornik radova sa Savetovanja pravnika*, Beograd, 1999, 7–21; B. Marković, „Predugovorna odgovornost”, Branič, 1991, 24–32.

naknadu ima primarni karakter, jer pre njega poverilac nije mogao od dužnika zahtevati neku drugu činidbu. Negativni ugovorni interes obuhvata kako stvarnu štetu tako i izmaklu korist: 1) troškove zaključenja ugovora; 2) troškove ispunjenja ili prijema ispunjenja ugovora; 3) štetu nastalu usled toga što je jedna strana, verujući u valjanost i ostvarenje ugovora, propustila zauvek priliku da zaključi drugi koristan ugovor, kao i dobit koja bi se iz tog ugovora mogla postići.⁴⁰

U kontekstu odnosa pozitivnog i negativnog ugovornog interesa diskutabilno je pitanje da li naknada negativnog interesa može biti veća od naknade pozitivnog interesa? O ovom pitanju nema jedinstvenog stava u teoriji, mada preovlađuje mišljenje da negativni ugovorni interes ne može biti veći od pozitivnog, osim u nekim izuzetnim slučajevima.⁴¹ Mišljenja smo da bi ograničenje negativnog interesa visinom pozitivnog predstavljalo veštačku konstrukciju, jer ako je suština naknade štete u potpunoj reparaciji zašto bi se nekom, ko je pretrpeo štetu u predugovornoj fazi krivicom druge strane, dosuđivala manja naknada nego što iznosi veličina pretrpljene štete, pravdajući se time da je visina negativnog interesa ograničena pozitivnim.⁴²

O negativnom ugovornom interesu ima smisla govoriti samo u onim slučajevima gde pojavni oblici predugovorne odgovornosti imaju ugovorni karakter,⁴³ tamo gde imaju deliktни karakter primenjivala bi se pravila deliktne odgovornosti.

2. Povreda dužnosti za vreme pregovora

O protivpravnosti ljudskih radnji može se govoriti samo kad se njima krše pravne zabrane ili zapovesti. Zabrane ili zapovesti mogu proisticati kako iz pojedinačnih normi (normi: građanskog prava, krivičnog prava itd.), tako i iz opštih načela pojedinih zakona (načela: zabrane prouzrokovanja štete, saveznosti i poštenja itd.). Budući da obligaciono pravo reguliše problematiku prouzrokovanja štete, protivpravnost u njemu ima uže značenje. Protivpravnost radnje predstavlja kršenje normi koje, direktno ili indirektno, treba da spreče

⁴⁰ J. Radišić (2008), 203–204.

⁴¹ J. Radišić (1991), 132.

⁴² Šteta u obliku negativnog ugovornog interesa po pravilu je manja od pozitivnog, ali se može desiti da bude i veća od njega. To biva, npr., u slučaju kad oštećeni, usled gubitka mogućnosti da zaključi drugi ugovor, ostane bez dobiti koja je veća od one što bi stekao ostvarenjem ništavog ili rušljivog ugovora. Prema: J. Radišić (2008), 204.

⁴³ M. Orlić (1996), 535; M. Orlić (1993), 79; M. Orlić (1992), 1196; M. Orlić (1995), 357–370;

nanošenje štete drugome, tj. normi koje pravnim subjektima nalažu ponašanje kojima se šteta mogla izbeći.⁴⁴

Potvrda dužnosti za vreme pregovora je uslov koji, u slučaju odgovornosti za prekid pregovora, odgovara pojmu protivpravnosti u klasičnom određenju uslova deliktne odgovornosti. Opšta dužnost da se vode pregovori ne postoji, kao što ne postoji ni obaveza da se nastave već započeti pregovori. Stoga, svaka stranka može prekinuti pregovore u bilo kom trenutku. Ali, onaj ko započne pregovore dužan je da ih vodi sa namerom da zaključi ugovor. Ako neko otpočne pregovore bez namere da ih vodi radi zaključenja ugovora, ili ako ih doduše povede u toj nameri, pa docnije od nje odstupi bez osnovanog razloga, odgovara drugoj strani za prouzrokovanu štetu.⁴⁵ Međutim, mišljenja smo da nedostatak izričitog propisivanja obaveze pridržavanja ostalih dužnosti u toku pregovora ne znači i mogućnost nepoštovanja i drugih dužnosti u pregovorima koji proizilaze iz načela savesnosti i poštenja. To bi trebalo da znači da će se u slučaju povrede drugih dužnosti u pregovorima na te situacije primeniti opšta pravila obligacionog prava, što će u krajnjem dovesti do istog konačnog cilja – predugovorne odgovornosti.

2.1. Odsustvo namere

Samo otpočinjanje pregovora nosi sa sobom pretpostavku da pregovarač namerava sklopiti ugovor o kojem pregovara (pretpostavka postojanja *animus contrahendi*).⁴⁶ Strana koja uđe u pregovore bez namere da zaključi ugovor ili uđe u pregovore sa namerom zaključenja pa odustane od nje, a o tome ne obavesti sapregovarača, stvara kod druge strane lažan privid postojanja nečega što inače ne postoji, pa bi lice, koje je imajući poverenje u ovaj privid načinilo izvesne troškove, imalo pravo na naknadu. Pritom, saglasno je mišljenje teorije da oštećeni mora dokazati protivpravnost ponašanja sapregovarača. On, dakle, mora dokazati da je prekršena jedna od navedenih zabrana, tj. u ovom slučaju treba da dokaže da je suprotna strana otpočela pregovore bez namere da zaključi ugovor.⁴⁷ Dokazati da je suprotna strana otpočela pregovore bez namere da sklopi ugovor u praksi je veoma otežano, sem izvesnih slučajeva kada nesavesni pregovarač prizna nepostojanje namere za sklapanje ugovora, pa se dokazivanje ove zabrane odvija, najčešće, putem indicija, tj. posred-

⁴⁴ J. Radišić (2008), 221.

⁴⁵ Čl. 30. ZOO.

⁴⁶ M. Draškić, *Komentar ZOO*, NIU „Službeni list SFRJ”, Beograd, 1978, knjiga I, 117.

⁴⁷ M. Draškić (1988), 138; Z. Jurišić, 51; M. Orlić (1996), 550.

nim putem.⁴⁸ U slučaju da pregovarač pokreće pregovore sa više lica, pored odgovornosti zbog odsustva namere da zaključi ugovor sa bilo kim od njih, odgovarao bi i u slučaju ako partnere u pregovorima ne obavesti da ulazi u pregovore sa više lica, a namerava da zaključi ugovor samo sa jednim, najpovoljnijim partnerom.⁴⁹

Slučajevi odsustva namere za zaključenje ugovora mogu biti veoma različiti. Jasno je da će pregovarač biti odgovoran za štetu ako je poveo pregovore u nameri da drugoj strani prouzrokuje štetu a ne u nameri zaključenja ugovora. Međutim, pregovarač će biti odgovoran za štetu koju prouzrokuje drugoj strani kad god je vodio pregovore u nekoj drugoj nameri, a ne u nameri zaključenja ugovora.⁵⁰

2.2. Odustajanje od namere

U st. 3. čl. 30. ZOO reguliše drugi slučaj odgovornosti za prekid pregovora; „odgovara za štetu i strana koja je vodila pregovore u nameri da zaključi ugovor, pa odustane od te namere bez osnovanog razloga i time drugoj strani prouzrokuje štetu.” Iz ove formulacije jasno proističu dve situacije: 1) odustajanje od namere i istovremeno prekidanje pregovora i 2) odustajanje od namere i nastavljjanje vođenja pregovora u nekom drugom cilju, a ne u cilju zaključenja ugovora. Međutim, na osnovu st. 2. čl. 30. ZOO se jasno može zapaziti da je druga od navedenih situacija inkorporisana istim, tako da nam za razmatranje ostaje samo prva.

Odustati od pregovora, samo po sebi, nije suprotno načelu savesnosti i poštenja, čak je u skladu sa slobodom ugovaranja kao i sa stavom 1. čl. 30. ZOO. Međutim, voditi pregovore radi zaključenja ugovora znači i pobuđivati izvesnu nadu na uspeh istih kod druge strane u pregovorima, sama ta nada zaslužuje pravnu zaštitu.⁵¹ Odustanak od namere da se ugovor zaključi dovodi do prekida započetih pregovora, a sam odustanak može biti suprotan načelu savesnosti i poštenja, i voditi u kranjoj liniji predugovornoj odgovornosti. Svakako, u ovom slučaju, najznačajniji problem predstavlja pitanje kako napraviti jasnu distinkciju između osnovanog i neosnovanog razloga za prekid pregovora? U stranoj pravnoj literaturi preovladava stanovište da se kao neosnovan ima smatrati svaki prekid koji nije izazvan ekonomskim razlozima, mada nije u potpunosti isključena mogućnost da se kao opravdanje prekida pregovora

⁴⁸ Z. Jurišić, 51.

⁴⁹ M. Draškić (1988), 138

⁵⁰ M. Orlić (1993), 97.

⁵¹ J. Radišić (1991), 76.

jave i lični razlozi.⁵² U našoj pravnoj teoriji navodi se nekoliko grupa ovakvih razloga⁵³ i lista razloga je veoma duga. U suštini se kao opravdanje, odustanka od namere zaključenja ugovora, mogu javiti svi oni razlozi, okolnosti, koji bi onemogućili uredno ispunjavanje kada bi do zaključenja ugovora došlo. Međutim, te razloge pregovarač mora na vreme saopštiti drugoj strani, pre nego što je svojim držanjem stvorio kod druge strane uverenje da će ugovor biti zaključen, da ne bi druga strana načinila troškove koji bi bili nepotrebni ili prekinula druge pregovore koji su pružali izgleda za uspeh.⁵⁴

Dakle, da bi neko odgovarao zbog prekida pregovora nije dovoljna samo puka činjenica da su pregovori prekinuti, potrebno je da se steknu i drugi uslovi koji se tiču neosnovanog razloga za odustajanje. Ono što se može na prvi pogled zaključiti jeste okolnost da je lista razloga koji mogu dovesti do okončanja pregovora veoma duga,⁵⁵ i da je upotreba nekog standarda, kao opšteg merila na osnovu kojeg bi sud u kontekstu svih okolnosti mogao procenjivati adekvatnost razloga za prekid pregovora, bila neophodna. Pritom, uzimajući u obzir slobodu ugovaranja i čl. 30. st. 1. ZOO stoji pretpostavka da je radnja lica koje prekida pregovore opravdana i dopuštena, dok druga strana ima mogućnost dokazivanja da je takav akt suprotan načelu savesnosti i poštenja, imajući u vidu i restriktivno tumačenje takve situacije.⁵⁶

3. Uzročna veza

Pod uzročnom vezom kod predugovorne odgovornosti podrazumeva se povezanost između protivpravne radnje (vođenje pregovora bez namere zaključenja ugovora, odustanak od pregovora bez opravdanih razloga, itd.) i štete (obična šteta, izmakla korist), gde se šteta javlja kao posledica protivpravne radnje, radnje suprotne načelu savesnosti i poštenja. Pritom, ovaj odnos uzro-

⁵² M. Draškić (1988), 139.

⁵³ To su sledeće situacije: a) okolnosti na strani pregovarača koji prekida dalje pregovaranje (saznanje da neće biti u mogućnosti da održi rokove isporuke koje traži druga strana; nemogućnost da isporuči tražene količine robe ili zahtevani kvalitet itd.); b) okolnosti na strani drugog pregovarača (saznanje da je druga strana insolventna ili da banka na koju se poziva neće da joj izda garanciju, saznanje da druga strana ne ispunjava redovno svoje obaveze u pogledu količine, kvaliteta ili rokova itd.); c) okolnosti izvan pregovarača (zabrana uvoza, izvoza itd.); d) prestanak potrebe da se zaključi ugovor; e) nemogućnost da se zaključi drugi ugovor koji je bio uslov za vođenje pregovora. Navedeno prema: M. Orlić (1993), 99.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Više o tome: M. Draškić (1988), 140; M. Orlić (1993), 99–100; M. Orlić (1996), 552; Z. Jurišić, 51; J. Radišić (1991), 77–81.

⁵⁶ J. Radišić (1991), 81.

ka i posledice se ceni prema teoriji adekvatne uzročnosti,⁵⁷ pa bi uzrok štete bio samo onaj događaj čijem redovnom dejstvu odgovara konkretna šteta, tj. koji je po svojoj prirodi adekvatan toj šteti. Dakle, uzrok je samo onaj događaj koji redovno proizvodi određenu štetu.⁵⁸ Međutim, na štetu retko kada deluje samo jedna radnja, već zbir, pa bi se zadatak sudije svodio na utvrđivanje uzroka štete, tj. uzroka koji je adekvatan šteti. Dakle, njegov zadatak bi bio da u svakom konkretnom slučaju ispita sve okolnosti koje dovode do štete i da među njima izdvoji onu koja se može smatrati njenim uzrokom.⁵⁹ Svakako, pri tome treba imati u vidu i mogućnost konkurencije uzroka.⁶⁰

Da bi se konstatovala adekvatna uzročnost kod predugovorne odgovornosti moraju se utvrditi dve činjenice: 1) verovanje oštećenog da će se njegov partner ponašati savesno i pošteno; i 2) da je šteta posledica tog verovanja.⁶¹ Ako je oštećeni znao pravo stanje stvari, npr. da druga strana nema nameru sklapanja ugovora, tada ne može biti reči o adekvatnoj uzročnoj vezi niti o dužnosti da se šteta naknadi. Adekvatnu uzročnost relativno je lako dokazati kada je reč o delu negativnog ugovornog interesa koji obuhvata običnu štetu. Međutim, uzročni odnos između skrivljenog prekida pregovora kao radnje i izmaklog dobitka kao štete nije tako jednostavno dokazati kao u nekim drugim slučajevima odgovornosti. Naime, potrebno je da postoji kumulativno: 1) dovoljno visok stepen verovatnoće za nastupanje izmaklog dobitka kao sastavnog dela negativnog ugovornog interesa; i 2) adekvatni uzročni odnos između prekinutih pregovora i napuštanja povoljne prilike koja je postojala na nekoj drugoj strani.⁶²

4. Krivica

Sa aspekta društva, krivica pretpostavlja uvek neku radnju (činjenje, nečinjenje) koja se karakteriše kao greška, nepravilnost koju društvo neodobrava i zbog čega počinitelj trpi prekor. Dakle, krivica pretpostavlja postupak koji je pravno nedopušten ili je, barem, u neskladu sa običajima ili moralnim normama određenog društva.⁶³ Krivica se javlja, istovremeno, kao osnov i uslov

⁵⁷ Više o tome: J. Radišić (2008), 207; J. Salma, *Obligaciono pravo*, Novi Sad, 2007, 529; M. Orlić (1993), 100; M. Orlić (1996), 553; J. Radišić (1991), 117.

⁵⁸ J. Radišić (2008), 207.

⁵⁹ M. Orlić (1996), 556.

⁶⁰ J. Radišić (2008), 210.

⁶¹ J. Radišić (1991), 118.

⁶² M. Orlić (1993), 106.

⁶³ J. Radišić (2008), 233.

građanskopravne odgovornosti, tj. krivica je ono zbog čega se odgovara (razlog odgovornosti), ali i pretpostavka (uslov) odgovornosti za štetu.⁶⁴ „Kažemo da je počinitelj kriv ako se nije rukovodio onim načelima koja su za njega morala biti merodavna na temelju obligacionog odnosa koji postoji između njega i oštećenog, ili na temelju opštih pravila koja uređuju zajednički život ljudi.”⁶⁵ Krivica je ocena koja se tiče umnog ponašanja određenog lica. To ponašanje podrazumeva psihički odnos izvršioca protivpravne radnje prema toj radnji i prema šteti kao njenoj posledici.⁶⁶ Krivica se ispoljava u protivpravnoj radnji, ali se sa njome ne poistovećuje. Pogrešno je reći za učesnika u pregovorima da je kriv zato što je vodio pregovore bez namere da zaključi ugovor, on je kriv zato što je odlučio da vodi pregovore bez namere zaključenja ugovora. Takođe, nije kriv učesnik u pregovorima zato što je prekinuo pregovore bez osnovanog razloga, on je kriv zato što je odlučio da prekine pregovore a znao je da nema opravdanog razloga za to. Jednostavno, učesnik u pregovorima je kriv zato što je odlučio da vodi pregovore suprotno načelu savesnosti i poštenja, odnosno svoje ponašanje nije saobrazio istom i pored činjenice da je znao da se ponaša suprotno pravilima i načelu savesnosti i poštenja koje je za njega merodavno u predugovornoj fazi.

Pojam krivice je i sada u teoriji sporan i nedovoljno određen, a u zakonodavstvu se određuje putem njenih stepena: umišljaja (*dolusa*) i nepažnje (*culpa*).⁶⁷ Umišljaj je teži stepen krivice i postoji kumulativnim ostvarenjem intelektualnog i voljnog elementa, tj. kumulacijom štetnikove svesti da je njegova radnja protivpravna i njegovog htenja, ili pak, pristanka na izazivanje štete. U zavisnosti od intenziteta voljnog elementa razlikujemo direktan umišljaj (kad je učinilac svestan protivpravnosti svoje radnje i njenih štetnih posledica i upravo hoće da prouzrokuje štetu) i eventualni umišljaj (kada je učinilac svestan protivpravnosti svoje radnje, ali se voljni element ne ogleda u htenju štetne posledice nego u pristanku na nju). Nepažnja (nehat, *culpa*) je lakši stepen krivice i od umišljaja se razlikuje po voljnom elementu tj., po tome što kod štetnika ne postoji ni htenje ni pristanak na štetnu posledicu radnje. Razlikujemo tzv. grubu nepažnju ili *culpa lata*, kao teži oblik (kad se učinilac ponašao suprotno pažnji svakog iole pažljivog čoveka, tj. ako nije upotrebio pažnju svakog iole pažljivog čoveka) i tzv. običnu nepažnju ili *culpa levis*, kao lakši oblik nepažnje (kada štetnik nije upotrebio pažnju naročito pažljivog čoveka).

⁶⁴ Z. Jurišić, 54.

⁶⁵ J. Radišić (2008), 214.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Tako i ZOO, čl. 158., koji glasi: „Krivica postoji kada je štetnik prouzrokovao štetu namerno ili nepažnjom.”

Suština problema, po pitanju krivice u predugovornoj fazi obligacionih odnosa, sastoji se u činjenici da naš zakon, kako za deliktnu tako i za ugovornu odgovornost, predviđa pretpostavljenu krivicu.⁶⁸ Međutim, pretpostavljena krivica nije adekvatna kako načelu slobode ugovaranja, tako ni čl. 30. st. 1. ZOO koji predviđa slobodu pregovaranja i slobodan odustanak od pregovora u svako vreme. Prema tome, pregovarač će biti kriv čim se konstantuje činjenica da je on prekinuo pregovore, oštećeni samo treba da dokaže postojanje štete i da je istu prouzrokovao tuženi, ali ne i da dokaže da je tuženi kriv za štetu, jer se krivica štetnika pretpostavlja *ex lege*, a štetnik, ukoliko želi da se oslobodi odgovornosti, treba da dokaže da nije kriv.

Zakonom o obligacionim odnosima nije odgovoreno na pitanje koji se stepen krivice pretpostavlja. Kasnije se došlo do stava da se prilikom pretpostavljanja krivice prezumira samo najlakši stepen krivice – obična nepažnja (*culpa levis*).⁶⁹ Teži stepeni krivice se pretpostavljaju, ako je to izričito predviđeno zakonom. Van tih pravila se stepen krivice dokazuje prema opštim pravilima parničnog postupka.

U našoj pravnoj teoriji preovlađuje shvatanje da pošto se namera za zaključenje ugovora mora pretpostaviti, teret dokazivanja krivice za prekid pregovora pada na drugu stranu.⁷⁰ Sudska praksa traži od tužioca da dokaže postojanje štete, uzročne veze i postojanje samih pregovora. Tako postupanje sudske prakse govori u prilog opreznijeg postupanja prema pitanju da li primeniti pretpostavljenu ili dokazanu krivicu.⁷¹

⁶⁸ Čl. 154. st. 1. ZOO.

⁶⁹ Ovo shvatanje oslanja se i na načelni stav XIV zajedničke sednice Saveznog suda, Vrhovnog vojnog suda i vrhovnih sudova republika i pokrajina održane u Beogradu, da se po pravilu o pretpostavljenoj krivici iz čl. 254. Zakona o obligacionim odnosima, pretpostavlja samo najblaži stepen krivice učinioca štete.

⁷⁰ M. Orlić (1996), 551; M. Orlić (1993), 99.

⁷¹ Zanimljiv argument za odstupanje od sistema pretpostavljene krivice navodi Zlatko Jurišić: „Pošto se za predugovornu odgovornost traži kvalifikovan stepen krivice (namera, dolus) očigledno je da je ovde potrebno napraviti izuzetak od opšteg pravila o pretpostavljenoj krivici, tako da teret dokazivanja krivice kod odgovornosti za prekid pregovora leži na licu koje traži da mu se šteta nadoknadi.” (Z. Jurišić, 55). Prema Jurišiću, za predugovornu odgovornost je potrebna namera (*dolus*). Ovakava konstatacija Jurišića nije u skladu sa karakterom predugovorne odgovornosti. Ovaj institut obligacionog prava svoj razvoj je započeo upravo na *culpi* kao stepenu krivice, otuda i naziv *culpa in contrahendo*. I danas *culpa* ima značajnu ulogu u predugovornoj odgovornosti. Takvog stava, po ovom pitanju, su: Miodrag Orlić – „Krivica se ne mora uvek ispoljavati u nameri da se drugom nanese šteta. To je samo njen najteži oblik. Sasvim je dovoljno za njegovu odgovornost što je pregovarač vodio pregovore bez ikakve čvrste i formirane namere, neodlučno i nespretno ne znajući šta u stvari hoće.” M. Orlić (1996), 550. i Jakov Radišić – „Pod pojmom *culpa* današnji pravnici podrazumevaju oba oblika krivice: namera (umišljaj) i nepažnja (nehat), ali je u slučaju *culpa in contrahendo* praktično značajnija krivica u obliku nepažnje. Pod nepažnjom se podrazumeva zapostavljanje opreznosti koja je u predugovornom stadijumu potrebna, čime se krši izvesna predugovorna obaveza”. (J. Radišić (1991), 20–21.)

ZAKLJUČAK

Šteta koja pogađa jednu stranu zbog prekida pregovora najčešće se sastoji u običnoj šteti. Međutim, šteta koju trpi jedna strana zbog prekida pregovora može se sastojati i u izmakloj dobiti, koja nije tako često zastupljena u strukturi negativnog ugovornog interesa. Što se tiče pitanja naknade nematerijalne štete kod predugovorne odgovornosti u suštini bi trebalo prihvatiti gledište koje preporučuje uzdržljivu opreznost naknade nematerijalne štete, zbog same činjenice da institut predugovorne odgovornosti nema za svrhu zadatak da nadoknađu osigura svakom učesniku pregovora koji se oseća oštećeno na bilo koji način. U pogledu obima odgovornosti dilema je da li negativni ugovorni interes (interes koji bi oštećeni imao da pregovori nisu vođeni) može biti veći od pozitivnog ugovornog interesa (interesa koji bi oštećeni imao da je ugovor zaključen). U tom pogledu možemo konstatovati da negativni ugovorni interes se najčešće kreće u granicama pozitivnog, s tim što bi mogao biti i veći od pozitivnog ugovornog interesa, ali samo u određenim slučajevima predugovorne odgovornosti. Problem krivice u predugovornoj fazi obligacionih odnosa, sastoji se u činjenici da naš zakon, kako za deliktnu tako i za ugovornu odgovornost, predviđa pretpostavljenu krivicu. Međutim, primenu pretpostavljene krivice kod odgovornosti za prekid pregovora bi trebalo izbeći u korist dokazane krivice, zbog same činjenice da bi primena pretpostavljene krivice u predugovornoj fazi obligacionih odnosa kočilo slobodi ugovaranja i tržišnom mehanizmu ugovornih transakcija.

LITERATURA

- Draškić, Mladen, *Komentar ZOO*, NIU *Službeni list SFRJ*, Beograd, 1978, knjiga I.
- Draškić, Mladen, *Pregovori*, u: *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, glavni redaktor Slobodan Perović, knjiga prva, Beograd, 1995.
- Draškić, Mladen, *Predugovorna odgovornost*, Knjiga o desetogodišnjici ZOO (1978–1988), I tom, Beograd, 1988, 135–146.
- Draškić, Mladen, *Zaključenje ugovora o prodaji*, Beograd, 1986.
- Dudaš, Atila, *Odgovornost za nesavesno vođenje pregovora u pravu Srbije, pravima nekih reformskih zemalja i savremenim pisanim izvorima lex mercatoria*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1–2/2007, 369–385.
- Ivančić, Vjekoslav, *Predugovorna odgovornost*, *Pravnik*, Vol. 40, No. 83, Zagreb, 2006, str. 137–150.
- Jankovec, Ivica, *Očuvanje tajne iz pregovora radi zaključenja ugovora*, *Pravni život*, 11/2005, 455–458.
- Jhering, Rudolf, *Culpa in contrahendo, oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfection gelangten Verträgen*, Objavljeno u: *Bd. 4 Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Rechts*, tom I, 4/1861, ponovo štampan u: Jhering, *Gesammelte Aufsätze*, 1881.

- Jurišić, Zlatko, *Odgovornost za prekid pregovora po Zakonu o obligacionim odnosima*, Privredno-pravni priručnik, 2/1992, 42–55.
- Konstantinović, Mihailo, *Obligacije i ugovori. Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima* (Klasici jugoslovenskog prava), „Službeni List SRJ”, Beograd, 1996, prvi put objavljena 1969. godine u izdanju Pravnog fakulteta u Beogradu.
- Loza, Bogdan, *Obligaciono pravo. Opšti deo*, Sarajevo, 1981.
- Marković, Blaža, *Predugovorna odgovornost*, Branič, 1991, 24–32.
- Orlić, Miodrag, *Naknada štete zbog skrivljenog neizdavanja autorskog dela. Pregovori, culpa in contrahendo, pravna priroda odgovornosti za prekid pregovora, negativni ugovorni interes, obim naknade*, Pravni život, 12/1984,
- Orlić, Miodrag, *Negativni ugovorni interes*, Pravni život, 9–10/1992, 1193–1209.
- Orlić, Miodrag, *Ogled o odgovornosti za prekid pregovora*, Pravni život, 10/1996, 529–563.
- Orlić, Miodrag, *Predugovorna odgovornost u sudskoj praksi*, Pravni život, 10/1995, str. 357–370.
- Orlić, Miodrag, *Zaključenje ugovora*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1993.
- Perović, Slobodan, *Obligaciono pravo*, Beograd, 1980.
- Perović, Slobodan, *Pravo na obzirnost i naknada štete*, Budvanski pravnički dani, Zbornik radova sa Savetovanja pravnika 4–8, Beograd, 1999, 7–21.
- Radišić, Jakov, *Obligaciono pravo*, Beograd, 2008.
- Radišić, Jakov, *Predugovorna odgovornost*, Uporedno-pravna studija, Institut za društvene nauke, Beograd, 1991.
- Salma, Jožef, *Obligaciono pravo*, Novi Sad, 2007.
- Opšte uzanse za promet robom, *Službeni list FNRJ*, br. 15/54.
- Principles of European Contract Law*, edited by Ole Lando and Hugh Beale, Kluwer Law International, the Hague, Part I and II, 2000, Part III, 2003.
- Zakon o autorskom pravu, (*Službeni list SFRJ*, br. 19/1978).
- Zakonik građanski za Knjaževinu Srbiju od 11. marta 1844. godine.
- Zakon o obligacionim odnosima (*Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja).
- Zakon o obaveznim odnosima Republike Hrvatske, „Narodne novine”, br. 35/2005.

PRECONDITIONS (TERMS) OF THE LIABILITY FOR THE TERMINATION OF NEGOTIATIONS

Samir Manić

Teaching assistant at the State University in Novi Pazar Law Department

S u m m a r y

A damage that one party endures due to termination of negotiations can consist of a usual damage, and also in lost benefit that is not often represented in a structure of a negative contract interest. Regarding the issue of compensation of non-material damage within a pre-contract responsibility, there should be accepted a view recommending a reserved

caution in the essence of compensation of non-material damage, since the very fact that the institute of pre-contract responsibility does not have for its purpose a task for compensation to be secured to each participant of a pre-contract, being felt harmed in any way. Related to a scope of responsibility, there is a dilemma whether negative contract interest (the interest a damaged party would have if negotiations were not led), can be larger than a positive contract interest (the interest a damaged party would have if the contract were signed), while the issue of guilt in pre-contract phase of obligation relationships consists in the fact that our law, both for criminal and contract responsibility, is based on the assumption of guilt.

Key words: pre-contract responsibility, termination of negotiations, assumptions of responsibility